

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Development of Evaluation of the Mental and Psychosomatic Impacts of the Covid-19 Pandemic Scale: A Validity and Reliability Study

Sümeyye KAYA¹, Mehmet KIRLIOĞLU², Tuğba TOPTAŞ³

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı,
kayasumeyye718@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9326-4600

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
kirioglumehmet@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0130-0841

³ Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
toptas.tugba@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9868-939X

Başvuru: 20.01.2021

Kabul: 11.04.2021

Atıf:

Kaya, S., Kırhoğlu, M. ve Toptaş, T. (2021). Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 525-541. DOI: 10.33417/tsh.865144

ÖZET

Günlük hayatımıza giren “pandemi” kavramı, tüm dünyayı ve insanları farklı açılardan etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerinin bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini belirleyebilmek için bir ölçek geliştirmektir. Bu doğrultuda öncelikle ölçek geliştirme basamakları (ölçülmek istenen yapının belirlenmesi, madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşlerinin alınması gibi) sırasıyla takip edilmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için 18-90 yaş arası 646 kişiden veri toplanmış olup bu veriler paket programlar aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek için yapılan AFA sonucunda açıklanan varyans oranı %55,51’dir. Ek olarak birinci ve ikinci düzey DFA sonuçlarının da genel olarak iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha değeri 0,93 bulunmuş olup ölçeğin bütününe ve alt boyutlarına ilişkin iç tutarlığın yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak 18 madde ve iki alt boyuttan (ruhsal etkiler, psikosomatik etkiler) oluşan 5’li likert tipi “COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği” geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Covid-19 pandemisi, ruhsal, psikosomatik, geçerlilik, güvenilirlik

ABSTRACT

The concept of “pandemic” which has entered into our daily life, affects the whole world and humans from different aspects. The purpose of this study was to develop a scale in order to determine how individuals evaluate the mental and psychosomatic impacts of the Covid-19 pandemic. Accordingly the study primarily followed the scale development steps (such as determining the structure to be measured, creating an item pool, receiving expert opinions), respectively. For validity and reliability analyses of the scale, data was collected from 646 people aged 18 to 90 years and the data was analyzed via package programs. As a result of the EFA which was conducted to examine the construct validity of the scale, the ratio of the variance explained was 55.51%. In addition the study determined that the first and second level CFA results showed a good fit in general. The Cronbach’s Alpha value which was calculated to examine the reliability of the scale was found to be 0.93 and the internal consistency regarding the total scale and subscales was higher. As a consequence the five-point likert type “Evaluation of the Mental and Psychosomatic Impacts of the COVID-19 Pandemic Scale” comprising 18 items and two subscales (mental impacts, psychosomatic impacts), was developed.

Keywords: Covid-19 pandemic, mental, psychosomatic, validity, reliability

GİRİŞ

İnsanlığın bugüne kadar karşılaştığı afetlerden bir tanesi de göz ardı edilemeyen salgın hastalıklardır (Yiğit ve Gümüş, 2016). Salgın, bir enfeksiyon hastalığının belirli bir bölgede, mevsimde veya toplumda normal sıklığından belirgin olarak daha fazla görülmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Hacımustafaoğlu, 2018). İnsanlığın varlığından bu yana, geniş coğrafyalara yayılarak bulaşan sağlık sorunları ve toplu ölümler oluşturmuş birçok endemi, pandemi yaşanmıştır. 664 Vebası (MÖ 668-664) Britanya Adalarında, Justinianus Veba Salgını (MÖ 542-541) Avrupa'da, Antoninus Vebası (429-426) Atina'da, Kıbrıs Vebası (MÖ 266-250) ve Antoninus Vebası (180-165) Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da etkili olmuştur. Tarihsel süreçte milattan önceye dayanan salgınların yanı sıra her çağda sarsıcı etkiler oluşturmuştur.

Yakın dönemlerde etkili olmuş Kolera, Hong Kong, İspanyol, Kuş, Domuz vb. isimlerle grip olarak adlandırılan salgınların yaşandığı bilinmektedir (Arslan, 2020). Günümüzden geçmişe doğru bakıldığında bu salgınların yaşamı birçok yönüyle etkilediği görülmektedir (Yolun, 2012). Şu an mevcut olan COVID-19 pandemisinin insan yaşantısını ve toplumların ekonomisini derinden etkilediği açıktır (Ediz vd., 2020). Yeni bir tür olarak COVID-19'u da kapsayan koronavirüsler (CoV) doğal ortamlarda bulunarak, insan ve hayvanlarda hastalıklara yol açacak büyük bir virüs ailesini oluşturur. Koronavirüsler hayvansal kaynaklı olup insanlarda birçok problem ortaya çıkarabilirler. Öncesinde yapılan çalışmalarda insanlara bulaşan 6 farklı koronavirüs tanımlanmıştır. Yalıtılmış olan virüs, yeni tip koronavirüs olarak tanımlanan, koronavirüs grubunun yedinci üyesidir (Dikmen vd., 2020).

1930 yılında ilk olarak tavuklarda tespit edilen koronavirüs (Alpago & Alpago, 2020), 2019 yılı aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkan ve henüz belirli bir sebebi olmayan ve sonuçları bilinmemekle beraber aşı tedavisi yeni başlayan bir hastalıktır. Yapılan çalışmalarda COV-19'un hayvansal kaynağı öğrenilememiştir. İlk olarak Wuhan'da canlı hayvan pazarında ortaya çıkan, SARS-COV-2 olarak adlandırılan salgın kısa bir sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 11 Mart 2020 de ülkemizde ilk pozitif vaka görülmüş olup, koronavirüs sebebiyle yaşanan ilk vefat 17 Mart tarihinde bildirilmiştir (Kutlu, 2020). Ülkemizde 11 Mart tarihinde ilk vakanın görülmesinin hemen ardından 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından COVID-19 "pandemi" olarak ilan edilmiştir. COVID-19 pandemisi birçok açıdan tartışmaları ve problemleri de gündeme getirmiştir (Dikmen vd., 2020).

Deprem, terör gibi bazı kontrol altına alınamayan durumların tahmini bir sonlanma süresi mevcuttur. Fakat daha önce görülememiş bir salgının ne zaman biteceği ve neleri getireceği bilinmemektedir (Şen, 2020). Ortaya çıkan salgın dönemlerinde toplum sağlığının yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik olarak olumsuzlukların ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir (Acar, 2020). COVID-19 pandemisinin yayılmasıyla insanların sosyal ve çalışma hayatları da büyük ölçüde etkilenmiştir (Kayış, 2020). Virüsün dünyaya yayılmasında en çok etkilen sektörlerin başında turizmin geldiğini söyleyebiliriz. Yeni tip koronavirüs ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında seyahat etmenin virüsün

yayılmada olumlu etki yaptığı görülmüş ve bunun sonucunda devletler bir takım seyahat önlemleri almışlardır (Acar, 2020). Yapılan çalışmalarda yemek sektörünün de pandemi sürecinden etkilendiği görülmüştür. Birçok yerde çalışanlar olumsuz etkilenmiş ve yıllık izinlere çıkarılmıştır (Şen, 2020). Eğitimi de etkileyen salgın sürecinde uzaktan eğitim dönemi başlamış, bu süreç dezavantajlı toplumlara uzaktan eğitime devam etmekte sıkıntı yaşatmış ve savunmasız toplumlar bu durumdan daha fazla etkilenmişlerdir (Kutlu, 2020). Görüldüğü gibi şu an mevcut olan virüs birçok bireyin hayatını doğrudan yahut dolaylı yollarla etkisi altına almıştır (Kayış, 2020). Korona virüs salgınından sonra ekonomiden siyasete, sağlıktan sosyal hayata kadar çok çeşitli değişimlerin yaşanacağı düşünülmektedir (Alpago & Alpago, 2020; Ergör, 2020). Değişimlerin ve belirsizliğin birlikte hüküm sürdüğü mevcut ortamda toplumların panik seviyesi yüksektir. Bu durumda bireyler kendilerini güvende hissetmemekte, toplumların kaygı seviyesi bir hayli artmaktadır (Kayış, 2020). Küresel salgın öncelikle bireylerin yaşamlarını varlıklarını tehdit eden, insanları sıkıntıya sürükleyen bir travmadır. Bu travmatik etkiler bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu, bireysel ve kültürel özellikleri ve ruhsal durumu ile bağlantılı olarak değişkenlik gösterecektir. Hastalığın kendisine ve çevresinde bulunan bireylere bulaşacağı endişesi ve konumunun güvensiz olduğuna dair değerlendirmeler kaygı kaynağı olabilmektedir. Sevdiklerinden uzakta olma, kısıtlanmanın artması, hastalığın durumu ile ilgili belirsizlik ruhsal denge üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bu dönemde iletişim ve davranış sorunları görülebilmektedir (Kaya, 2020). Yapılan birçok araştırmada pandemi sürecinde bireylerde kaygı seviyesinin yükseldiği ve bir travma yarattığı görülmüştür. (Memiş Doğan & Düzel, 2020; Öztürk vd., Yıldırım, 2020; Bozdağ, 2020). Yaşanan travmatik durumlar bireylerde güvenlik duygusunu, ölüm gerçeğini hatırlatarak zihin sağlığında olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan virüs bulaşan kişi sayısı ve dolayısıyla pandeminin etkisi artarken diğer yandan iş kayıpları, ölümler ve sosyal ilişkilerin azalmasıyla birçok birey için yaşam daha kötü bir hal almıştır. Sonu belli olmayan salgın sürecinde devletler de köklü değişikliklerde bulunmak zorunda kalmıştır. Alınan yeni kararların sosyal ilişkileri zayıflatarak ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. COVID-19 pandemisinde uyku sorunları, anksiyete, korku ve kaygı problemleri daha sık yaşanmaktadır. Salgın sırasında insanların önemli bir bölümü anlamlı düzeyde korku ve kaygı yaşama eğilimindedir (Ediz vd., 2020; Evren vd., 2020; Özdin & Özdin, 2020).

Birçok araştırmacı ve düşünür COVID-19 küresel salgınının evrensel bir kırılma noktası olduğunu, salgınla birlikte bireylerin, toplumların ve devletlerin tepkilerinin değişeceğini; uluslararası siyaset, ekonomi, sağlık ve kültürel sistemlerin köklü bir biçimde dönüşüme uğrayacağını ifade etmektedir (Aşkın, 2020; Bozkurt, 2020; Karakaş, 2020). Yaşanan salgının Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak açıklanmasından sonra devletlerin olağanüstü önlemler almasının önü açılmıştır (Yıldırım, 2020). Salgın sonunda yaşanan bu değişim ve dönüşüm içerisinde bireyler, kurumlar, devletler ve birçok sistem ciddi bir stres altına girmiştir (Aşkın, 2020). Diğer taraftan uzmanların bağışıklık sisteminin dayanıklılığı üzerine yaptığı vurgu bağışıklık sistemi zayıf olanların

daha çok etkileneceği, hatta ölüm riski altında olduğu şeklindeki ifadeler yaşlılar, sosyoekonomik güçsüzlük yaşayanlar, kronik rahatsızlığı bulunan vb. bireyler için daha korkutucu bir hal almıştır (Yıldırım, 2020)

Görüldüğü üzere COVID-19 pandemisi küresel sağlık ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Yaşanan salgının ortaya çıkardığı depresyon, anksiyete, uyku problemleri, öfke, korku ve stres başta olmak üzere bireylerde birçok psikolojik sorun görülmektedir. Salgın bireylerin günlük davranışları üzerinde de etkisini göstermektedir (Torales vd., 2020). Anksiyete kişinin problemlerle baş edememesi sonucunda ortaya çıkan aşırı uyarılmayı ifade ederken, depresyon problemler karşısında daha az uyarılmayı ifade eder. Salgın döneminde ortaya çıkan toplu ölümler, medya aracılığıyla artan hızlı haberleşme, artan vaka sayısı toplumun kaygı düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Bunun yanında sağlık kuruluşlarına ulaşamayacağı korkusu, gıda ve diğer konularda yetersizlik yaşanacağı düşüncesi ile birlikte karantina uygulamasının yalnızlığı artıracığı düşüncesinin olumsuzluklara sürüklemesine ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Biçer vd., 2020). Karantina süresi uzadıkça ve hastalık belirtileri artış gösterdikçe yakın çevrede hastalığın yaygınlaşması ve olumsuzlukların çoğalmasıyla beraber akut stres, yaygın anksiyete ve travma sonrası stres bozuklukları, duygu durum bozuklukları yaşanabilir. Bunun yanında süreç uzadıkça umutsuzluğun doğrusal bir şekilde artması ile bağlantılı olarak ruhsal belirtiler kronikleşebilmektedir. Bunun sonucunda intihar düşünceleri ve teşebbüsleri görülebilmektedir. Kapalı ortamda uzun süre kalan bireyin öncesinde var olan ruhsal bozukluğunun daha da şiddetlenmesine neden olabilir. Yaşanan bu zorlu durumda ruh sağlığının korunması da fiziksel sağlığın korunması kadar önem taşımaktadır (Kaya, 2020). Pandemi sürecinde ilk olarak fiziksel sağlığın korunması esas alınarak zihinsel sağlık arka plana alınabilmektedir. Salgınının da küresel ruh sağlığı üzerindeki etkileri şu an için göz ardı edilmektedir (Torales vd., 2020).

Yakın zamana kadar COVID-19 salgınının küresel ruh sağlığına etkileri üzerinde çok durulmamakla birlikte, bu alanda tarama ve ölçek geliştirme, uyarlamaya yönelik kimi çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin; koronavirüse yönelik fobi ve anksiyetenin ölçülmesi için kimi araçlar geliştirilmiştir. Biçer ve diğerleri tarafından Türkçe'ye kazandırılan "Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu" COVID-19'un tetiklediği psikolojik sorunlardan olan anksiyete seviyesinin ölçülmesi için oluşturulmuştur. Bu çalışma mevcut pandemi sürecinde koronavirüsü değerlendirmek için oluşturulmuş, ortaya çıkan herhangi bir durumun değerlendirmesinde kullanılabilir şekilde geliştirilmiştir (Biçer vd., 2020). Bir diğer Türk örneğine uyarlama çalışması Ladikli ve diğerleri tarafından "Kovid-19 Korkusu Ölçeği" üzerinde yapılmıştır (Ladikli vd., 2020). Arpacı ve diğerleri tarafından koronavirüse karşı gelişebilen fobiyi ölçümlemek amacıyla geliştirilen "Koronavirüs-19 Fobisi Ölçeği" (Arpacı vd., 2020), Tekkurşun-Demir ve diğerlerinin sporcular özelinde kaygı düzeyini ölçmek amacıyla geliştirdiği "Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse Yakalanma Kaygısı Ölçeği" (Tekkurşun-Demir vd., 2020) de COVID-19 ve ruh sağlığı ilişkisi odağında geliştirilen ölçekler arasındadır. Bu konu üzerine yapılacak olan çalışmalar ulusal literatür açısından önem taşımaktadır (Biçer vd., 2020).

Yaşanan pandemi sürecinde bireylerin ve toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak etkilenmesinin yanında ruh sağlığı da olumsuz yönde etkilenmiştir. COVID-19 pandemisi birçok bireyi beden sağlığından ziyade psikolojik olarak etkisi altına almıştır. Salgın alanı yayılım gösterdikçe insanların panik ve kaygı düzeyinde yaşanan artış gözle görülür hale gelmiştir. Bu durum toplumların davranışlarına, düşüncelerine ve duygularına yansımıştır. Her bireyin yaşanan durum karşısında hissettiği korku ve algıladıkları risk durumu da farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı COVID-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerinin bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini belirleyebilmek amacıyla bir ölçüm aracı geliştirmektir.

YÖNTEM

COVID-19 pandemisinin bireyler üzerindeki ruhsal ve psikosomatik etkilerinin ortaya koyulması için bir ölçüm aracı geliştirmeyi amaçlayan bu çalışma, nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma, geçmişte ya da şu an mevcut olan bir olayı var olduğu biçimde tasvir etme amacı taşıyan tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modelinde araştırma konusu olan nesne, birey ya da durum bulunduğu koşullar içerisinde, herhangi bir değiştirme ya da etkilenme söz konusu olmaksızın değerlendirilir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016; Karasar, 2012).

Ölçek Geliştirme Basamakları

Koronavirüsün ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde öncelikle ilgili literatür taranmış ve ölçek madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu oluşturulurken anksiyete, depresyon, psikolojik sağlık ve stresle başa çıkma üzerine geliştirilmiş ölçeklerden de yararlanılmıştır (Ballı ve Kılıç, 2016; Doğan, 2015; Aydemir vd., 2013; Durak, 1994; Ulusoy, 1993). Yapılan taramalar sonucunda, beşli likert tipi (1 rakamı “Kesinlikle Katılmıyorum” anlamına gelmekte iken 5 rakamı “Kesinlikle Katılıyorum” anlamına gelmektedir) 50 maddeden oluşan bir havuz (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016) elde edilmiştir. Ardından bu maddeler sosyal hizmet alanından üç, psikoloji alanından bir ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanından bir kişi olmak üzere toplam beş uzmana sunulmuştur. Katılımcılardan bu beşli likert tipi ölçeğın maddelerini değerlendirmeleri istenmiştir. Kapsam geçerliliği için gerçekleştirilen bu aşamada, katılımcılardan ölçeğın maddelerine ilişkin “uygun/yeniden düzenlenmeli/çıkarılmalı” şeklinde değerlendirme yapımları ve ölçeğın araştırılan konuyu ölçüp ölçmediğine ilişkin görüşlerini ve eleştirilerini ifade etmeleri istenmiştir. Bu bağlamda kimi maddeler benzer anlamlara gelmesi kimi maddeler de tam anlaşılammaması gibi nedenlerden dolayı ölçek formundan çıkarılmıştır. Bazı maddelerde de gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, uzmanların görüşü doğrultusunda madde sayısı 20'ye düşürülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 18 yaş üzeri, okuma yazma bilen, telefon ya da bilgisayara erişimi olan, çevrimiçi olabilen bireyler oluşturmaktadır. Ele alınan konunun yediden yetmişe her bireyi çeşitli yönlerden etkilemesi söz konusu olduğundan ve verilerin çevrimiçi anket yöntemiyle toplanacak

olması dolayısıyla çalışma grubuna dâhil edilme kriterleri bu şekilde belirlenmiştir. Örnekleme yöntemi olarak, düşük maliyet ve uygulama kolaylığı ile bilinen kolayda örnekleme kullanılmıştır (İslamoğlu & Alınışık 2016). Örnekleme büyüklüğünü belirlemek için ölçek geliştirme çalışmalarında kabul gören örneklem hacimleri dikkate alınmıştır. Literatürde ölçekteki madde sayısı toplamının 5-10 katı sayıda kişi ile çalışılmasının doğru olacağı ifade edilmektedir (Erkuş, 2014). Bu konuda bir başka görüş, yaklaşık 300 katılımcının yeterli olacağını, bununla birlikte 20 maddeden oluşan bir ölçek hazırlamak amaçlanıyorsa 300'den daha az katılımcıya ulaşmanın da uygun olabileceğini ileri sürmektedir (Nunnally, 1978; akt. DeVellis, 2017). Bu referanslar doğrultusunda en az 300 kişiye ulaşmak hedeflenmiştir. Bu hedefin ötesine geçilerek 646 kişiden oluşan bir çalışma grubuna ulaşılmıştır. Çalışma grubuna ait bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubuna ilişkin temel tanımlayıcı bulgular

Değişkenler		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	414	64,1
	Erkek	232	35,9
Yaş	18-29 yaş arası	428	66,3
	30-90 yaş arası	218	33,7
Medeni durum	Bekâr	488	75,5
	Evli	158	24,5
Eğitim durumu	Okur-yazar	43	6,7
	İlkokul	42	6,5
	Ortaokul	38	5,9
	Lise	92	14,2
	Üniversite	388	60,1
	Lisans üstü	43	6,7
Kronik hastalığının olup olmaması	Evet	82	12,7
	Hayır	564	87,3
Salgın hastalıklar hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumu	Evet	450	69,7
	Hayır	196	30,3
COVID-19 hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumu	Evet	540	83,6
	Hayır	106	16,4
COVID-19'un diğer hastalıklardan (nezle, soğuk algınlığı, grip) farklarını bilme durumu	Evet	570	88,2
	Hayır	76	11,8
COVID-19'un hangi yollardan bulaştığını bilme durumu	Evet	625	96,7
	Hayır	21	3,3
COVID-19'dan korunmak için gerekli önlemleri alma durumu	Evet	620	96,0
	Hayır	26	4,0
Toplam		646	100

Tablo 1 incelendiğinde, kadın, 18-29 yaş arası, bekâr, üniversite mezunu ve kronik hastalığı olmayan katılımcıların sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların çoğu, salgın hastalıklar ve COVID-19 hakkında bilgi sahibi olduğunu, COVID-19 ile diğer hastalıklar arasındaki farkları ve COVID-19'un bulaşma yollarını bildiğini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun COVID-19'dan korunmak için gerekli önlemleri aldığı tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, mevcut şartlar içerisinde uygulanması en mümkün metotlardan biri olması ve hızlı bilgi toplama amacına hizmet etmesi sebebiyle çevrimiçi anket yöntemiyle (internet üzerinden anket) toplanmıştır (İslamoğlu & Alınacıık, 2016). Veri toplamak amacıyla oluşturulan araçlar üç grupta ele alınabilir. İlk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik dört soru (yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum) sorulmuştur. İkinci grupta katılımcılara hastalık ve koronavirüs ile ilgili "evet/hayır" şeklinde yanıt verebilecekleri 6 soru yöneltmiştir. Son olarak uzman görüşleri doğrultusunda 20 maddeye inen "COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği" uygulanmıştır.

Verilerin toplanmasında okuma yazma bilmek, akıllı telefona sahip olmak ya da elektronik posta adresine sahip olmak alınma-dışlanma kriterleri olarak belirlenmiştir. Her yaş grubu, cinsiyet, eğitim seviyesi, meslek grubu üzerinde etkili olması muhtemel bu salgın hastalık odağında yapılacak olan çalışmada, tüm dünya ve Türkiye'nin yeni tanıştığı bu durum ile ilgili genel bilgilere ulaşabilmek amacıyla örneklem seçiminde yalnızca yukarıda ifade edilen temel kriterler dikkate alınmıştır. Veriler Türkiye'nin farklı illerinde yaşamakta olan gönüllü bireylerin e-posta ya da whatsapp iletişim kanallarına çevrimiçi anket gönderilerek toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen veriler değerlendirilirken IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20 ve AMOS programları kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek üzere AFA¹ (açımlayıcı faktör analizi) ve ardından DFA (doğrulayıcı faktör analizi) yapılmıştır. Güvenirliğin incelenmesi için de iç tutarlılık katsayıları (cronbach alpha) hesaplanmıştır.

BULGULAR

COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin geçerliliği ve güvenirliğinin temelde iki başlık altında incelendiği söylenebilir. Öncelikle yapı geçerliliğini sınamak için AFA, ardından DFA yapılmıştır. Böylece geçerlilik için hem AFA hem de DFA yapılmıştır. Ek olarak birinci ve ikinci düzey DFA yapılarak ölçeğin hem alt boyutlarının puanlanabileceği hem de toplam puan olarak puanlanabileceği belirtilmiştir.

AFA

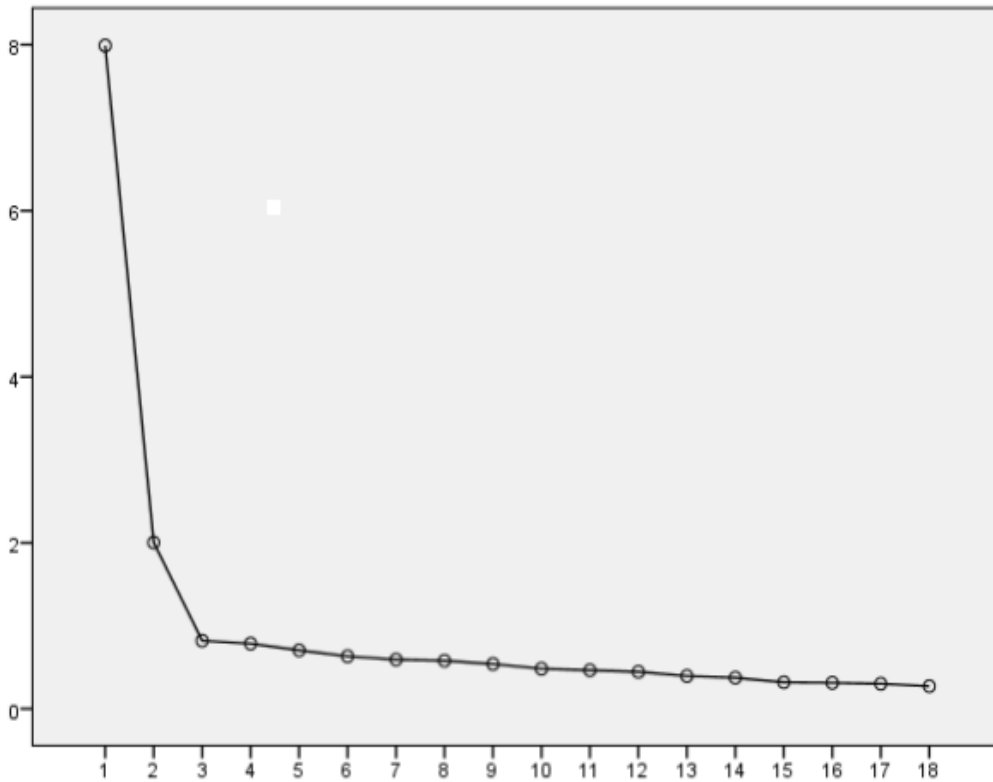
Verilerin AFA için uygun olup olmadığını belirleyebilmek için öncelikle KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. Tablo 2 KMO ve Barlett testlerine ait sonuçları vermektedir.

¹Alt boyutlar arasında ilişki olduğundan AFA'da çevirme yöntemi olarak direct oblimin tercih edilmiştir.

Tablo 2. Örneklemenin faktör analizi için uygunluğu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,947
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	5881,570
	Df	153
	Sig.	,000

Analiz sonucunda KMO değerinin 0,95 ve Barlett testinin ($\chi^2=5881,570$ $p=0,000$) sonucu anlamlı bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar veri setinin AFA için uygun olduğunu göstermektedir. AFA sonucunda Şekil 1'de gösterilen ScreePlot elde edilmiştir.

Şekil 1. AFA ScreePlot Grafiği

Grafik incelendiğinde ölçeğin 2 alt boyuta sahip olduğu söylenebilir. Yapılan incelemeler ve tekrarlı uygulamalar neticesinde iki maddenin ölçekten çıkarılmasının uygun olacağı tespit edilmiştir. Ölçekte bulunan M13'ün binşik olduğu, ölçeğin her iki alt boyutunda yer aldığı ve aradaki farkın 0,10'dan az olduğu gerekçesi ile M13 ölçekten çıkarılmıştır. Ek olarak M11'in korelasyon matrisinde (correlation matrix^a; a. Determinant=9,94E-005) diğer maddelerle-0,153 ile 0,176 arasında korelasyonlara sahip olması nedeniyle M11'in ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Maddelerin ortak varyansları ve faktör yükleri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Faktör Yapısı

Madde	Ortak Varyans	Bileşenler		Madde Toplam Korelasyonu
		B1	B2	
M1	,518	,555		,667
M2	,602	,779		,661
M3	,537	,751		,609
M4	,428		,608	,499
M5	,547	,659		,672
M6	,640	,742		,725
M7	,395	,544		,566
M8	,449		,615	,521
M9	,391	,693		,429
M10	,550	,705		,655
M12	,637	,838		,648
M14	,576	,575		,712
M15	,647		,606	,713
M16	,675		,799	,608
M17	,459	,658		,586
M18	,637		,559	,725
M19	,614		,795	,537
M20	,691		,904	,462
Varyans Kaynağı		B1	B2	Toplam
Açıklanan Varyans		%44,391	%11,125	55,516
		7,990	2,002	

Tablo 3 incelendiğinde COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin iki alt boyuttan oluştuğu, toplam varyansın %55,516'sını açıkladığı görölmektedir. Ölçeğin faktör yapısı incelendiğinde madde ortak varyanslarının 0,40-0,69 arasında değiştiği ve hiçbir maddenin binişiklik göstermediği görölmektedir. İki alt boyut altında toplanan maddelerin faktör yük değerleri ise 0,54-0,90 arasında değişmektedir. Ölçek maddelerin madde toplam korelasyon değerleri ise 0,46-0,73 arasında değişmektedir. Tüm bu bulgular COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin temiz ve iyi bir faktör yapısına sahip olduğunu göstermekte ve yapı geçerliğinin yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir.

COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin iki alt boyutunda yer alan maddeler de dikkate alınarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 11 madde ile 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17. maddelerini iğereren ve varyansın %44,4'ünü açıklayan alt boyutu "Ruhsal Etkiler" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 7 madde ile 4, 8, 15, 16, 18, 19, 20. maddelerini iğereren ve varyansın %11,1'ini açıklayan alt boyutu "Psikosomatik Etkiler" olarak isimlendirilmiştir. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutlarının birbirileri

ve ölçek toplam puanı ile arasındaki korelasyon değerlerinin yer aldığı korelasyon matrisi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Alt Boyutlarının Korelasyon Matrisi

	Toplam Ölçek	Psikosomatik Etkiler
Ruhsal Etkiler	0,949**	
Psikosomatik Etkiler	0,841**	0,628**

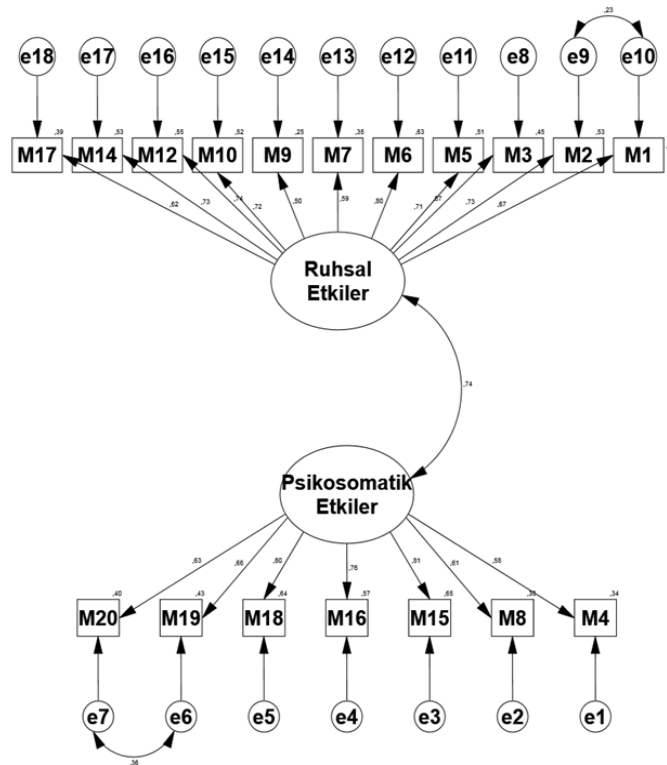
**p<0,001

Tablo 4 incelendiğinde COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği ile alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutları arasındaki korelasyon 0,628 olduğu görülmüştür. Alt boyutlar arasındaki elde edilen korelasyon sonucu yapısının ayırt edici geçerliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

DFA

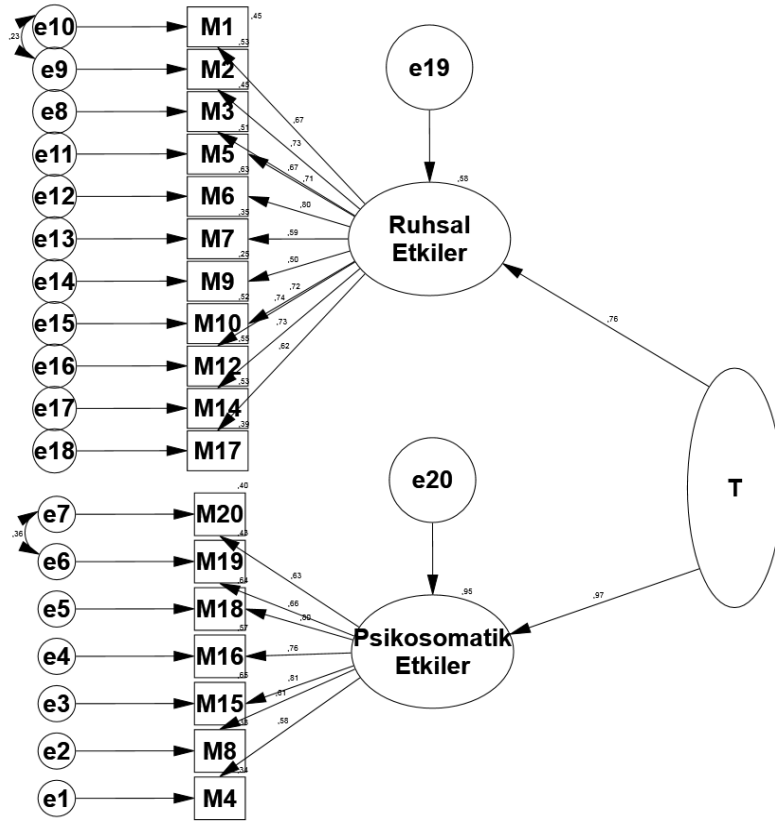
AFA ile elde edilen iki boyutlu yapının doğrulanması yapabilmek için AMOS programı ile DFA ile yapılmıştır. DFA ile iki boyutlu yapının doğrulanmasında hangi uyum indekslerinin kullanılacağı konusunda altın bir kural bulunmamaktadır. Bu noktada çeşitli çalışmalarda yaygın olarak kullanılan χ^2/sd ; CFI; GFI; IFI; RMSEA; RMR; SRMR gibi uyum indeksleri DFA'yı değerlendirmek için tercih edilmiştir (Çay & Daşbaşı, 2020; Kalaycı-Kırlıoğlu vd., 2020; Kıracı, 2019; Kamer & Şimşek, 2016; Şimşek vd., 2016).

Şekil 2. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Birinci Düzey DFA Modeli

DFA'ya ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(575,812)/sd(132)=4,362$; CFI=0,92; GFI=0,91; IFI=0,92; RMSEA=0,072; RMR=0,076; SRMR=0,058 sonuçları elde edilmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sırasıyla 5; 0,90; 0,90; 0,90; 0,10; 1,0; 0,10 şeklinde olduğu belirtilmektedir (Jöroskog ve Sörbom, 1993; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011). Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu, RMSEA değerinin ise mükemmel uyum değerinin üstünde olduğu ve COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne ait birinci düzey DFA modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç aynı zamanda ölçeğin yapı geçerliğini kuvvetlendirmektedir.

Şekil 3. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne Ait İkinci Düzey DFA Modeli

DFA'ya ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(575,812)/sd(132)=4,362$; CFI=0,92; GFI=0,91; IFI=0,92; RMSEA=0,072; RMR=0,076; SRMR=0,058 sonuçları elde edilmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sırasıyla 5; 0,90; 0,90; 0,90; 0,10; 1,0; 0,10 şeklinde olduğu belirtilmektedir (Jöroskog & Sörbom, 1993; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2011). Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu, RMSEA değerinin ise mükemmel uyum değerinin üstünde olduğu ve COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği görölmektedir. Bu durum ölçeğin yapı geçerliğini desteklemektedir.

Güvenirlilik

Tablo 5. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Katsayıları

ÖLÇEK	Cronbach Alpha	Madde Sayısı	Madde Silindiğinde Cronbach Alpha değerleri
Toplam Ölçek	0,925	18	0,918-0,925
Ruhsal Etkiler	0,906	11	0,893-0,906
Psikosomatik Etkiler	0,872	7	0,845-0,868

Tablo 5'e bakıldığında 18 maddeden oluşan COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin bütünü için hesaplanan güvenirlilik katsayısının 0,93 olduğu, alt boyutları için hesaplanan güvenirlilik katsayılarının ise 0,87-0,91 arasında değiştiği görülmektedir. Bu bulgular, ölçeğin bütüne ve alt boyutlara ait iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Koronavirüs ve insan yaşamına etkilerine ilişkin çalışmalar pandeminin yaşandığı bugünlerde artarak devam etmektedir. Nicel, nitel birçok çalışma ve yeni ölçüm araçları, var olan ölçekleri Türk örnekleme uyarlama çalışmaları literatürde yerini almıştır (Acar, 2020; Alpago & Alpago, 2020, Biçer vd., 2020; Bozdağ, 2020; Ediz vd., 2020, Karakaş, 2020; Ladikli vd., 2020; Haktanir vd., 2020). Bu araştırma kapsamında koronavirüs ve ruh sağlığı ilişkisine yönelik ölçüm yapabilmek amacıyla bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda 18 madde ve "Ruhsal Etkiler" ve "Psikosomatik Etkiler" adında iki alt boyuttan oluşan, 5'li likert tipi COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği geliştirilmiştir (Ek 1 ve Ek 2). Bu ölçeğin temiz ve iyi bir faktör yapısına sahip olduğu, yapı geçerliliğinin ve iç tutarlılığının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçekten en düşük 18 puan, en yüksek de 90 puan alınabilmektedir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan yüksek puan, koronavirüsün olumsuz ruhsal etkilerinin ve psikosomatik etkilerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatürde, koronavirüsün etkilerini ruhsal bağlamda korku, kaygı, fobi boyutlarında ölçümlemeyi amaçlayan ölçekler geliştirildiği görülmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçek ile COVID-19 özelinde, ruh sağlığında psikosomatik boyuta ilişkin ölçüm yapma imkanına katkı sağlandığı düşünülmektedir. Bilindiği üzere ruhsal hastalıklar bedende belirti gösterebilirken, bedensel hastalıklar da ruhsal durum üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. COVID-19 da yalnızca fiziksel bir hastalık olmaktan öte bireyin biyopsikososyal sağlığı üzerinde büyük etki yaratan bir salgındır. Bu sebeple ruh ve beden bütünlüğü göz önünde bulundurularak pandeminin psikosomatik yönü dikkate alınmalıdır (Baltacı & Coşar, 2020). COVID-19'un psikosomatik etkilerini de göz önüne alan COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği, geçerli ve güvenilir ölçüm yapabilecek bir araç olarak literatüre kazandırılmıştır.

Son olarak, COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin, farklı örneklemeler üzerinde yapılacak yeni çalışmalarla geçerlilik ve güvenilirliğinin tekrar test edilmesi ve faktör yapısının tutarlılığının sınanması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, yapılan araştırma öncesinde Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 26.08.2020 tarih, 3 nolu kararı kapsamında onay alınmıştır. Ayrıca bu çalışma Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu tarafından 05.08.2020 tarihinde uygun görülmüştür.

YAZAR KATKI ORANI

Araştırma tasarımı yazarlar tarafından birlikte gerçekleştirilmiş olup veri toplama aşaması Sümeyye KAYA tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri analizi ve bulguların yazımı Mehmet KIRLIOĞLU tarafından gerçekleştirilmiştir. Makale metninin yazımı Tuğba TOPTAŞ ve Sümeyye KAYA tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, D. Ö. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 11-17.
- Alpago, H., Alpago, D. O. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Arpacı, İ., Karataş, K. ve Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 1-6.
- Arslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler pandemiler ve COVID-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 35-41.
- Aşkın, R. (2020). *Pandemide yol almak*. İstanbul Ticaret Üniversitesi. <https://ticaret.edu.tr/uploads/haberler/1347/Pandemide%20Yol%20Almak.pdf> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 02.01.2021.
- Aydemir, Ö., Kırpınar, İ., Satı, T., Uygur, B., Cengisiz, C. (2013). Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 325-331.
- Ballı, A. İ., Kılıç, K. C. (2016). Stresle başa çıkma yöntemleri ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 273-286.

- Baltacı, N.N., Coşar, B. (2020). COVID-19 pandemisi ve ruh beden ilişkisi. Coşar, B., editör. Psikiyatri ve COVID-19. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 1-6.
- Bıçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., Kurt, M. E. (2020). Coronavirus anxiety scale short form: Turkish validity and reliability study. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 217-222.
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi sürecinde psikolojik sağlamlık. *Turkish Studies*, 15(6), 247-257.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 46(3), 112-142.
- Çay, M., Daşbaşı, S. (2020). Kanıta dayalı uygulama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1514-1546.
- DeVellis, R. F. (2017). Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Dikmen, A. U., Kına, H. M., Özkan, S., İlkan, M. N. (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: pandemiden ne öğrendik? *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1 (Özel Sayı), 29-36.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 93-102.
- Durak, A. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 1-11.
- Ediz, T., Ilıman, E., Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyete düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(11), 140-141.
- Ergör, G. (2020). Koronavirüs pandemisinin düşündürdükleri. *Turk J Public Health*, 18(1), 99-102.
- Erkuş, A. (2014). Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme temel kavramlar ve işlemler (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Evren, B., Dalbudak, E., Kutlu, M. T. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death Studies*, 1-8.
- Gümüş, O., Yiğit, İ. (2016). Manisa ve çevresinde salgın hastalıkların iskana etkisi (XVI-XX yy.), TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 379-391, Ankara.
- Hacımustafaoğlu, M. (2018). Enfeksiyon hastalıkları pratiğinde salgın tanımlanması. *Journal of Pediatric Infection*, 12(4), 172-173.
- Haktanir, A., Seki, T. & Dilmaç, B. (2020). Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 Scale. *Death Studies*, 1-9.
- Hu, L.T. ve Bentler, P.M. (1999), Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55

- İslamoğlu, A. H., Alniaçık, Ü. (2016). Araştırmanın modeli. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde (s. 99-100). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the simplis command language. Chicago: Scientific Software International Inc.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H.İ., Daşbaş, S., Karakuş, Ö. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 793-822.
- Kamer, S. T., Şimşek, A. S. (2016). Türk Eğitim Tarihi Dersine Yönelik Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Ölçülmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2). 663-678.
- Karakaş, M. (2020). COVID-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (24. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 123-124.
- Kayış, A. G. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Konut ve Çatılı İş Yerleri Kiralarına Etkileri Üzerine Düşünceler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 66-68.
- Kıraç, R. (2019). Nomofobinin dikkat eksikliğine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1095-1114.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kovid-19 Korkusu Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.
- Kutlu, R. (2020). What we have learned about the new coronavirus pandemic, current diagnostic and therapeutic approaches and the situation in Turkey. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 329-344.
- Ladikli, N., Bahadır E., Yumuşak F. N., Akkuzu H., Karaman G., Türkkan Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeğinin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.
- Memiş Doğan, M., Düzel, B. (2020). COVID-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752.
- Özdin, S., Özdin, Ş. B. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of SocialPsychiatry* 00(0), 1-8.

- Öztürk, İ., Akalın, S., Özgüner, İ. & Şakiroğlu, M. (2020). COVID-19 salgınının ve karantinanın psikolojik etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 885-903.
- Şen, M. A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Türkiye'deki yemek firmalarında oluşturduğu etkinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Afet ve Risk Dergisi* 3(1), 89-100.
- Şimşek, S., Uğurlu, T. C., Gonca, U. (2016). Üniversite öğrencilerinin devamsızlık eğilimlerinin belirlenmesi: Ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 297-311.
- Tekkurşun-Demir, G., Cicioğlu, H. İ. ve İlhan, E. L. (2020). Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (COVID-19) Yakalanma Kaygısı Ölçeği (SYTKYKÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 17(2), 458-468. doi:10.14687/jhs.v17i2.5988.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castalde11i-Maia, J. M., Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(4), 1-4.
- Ulusoy, M. (1993). Beck Anksiyete Envanteri: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.
- Yıldırım, M. Ö. (2020). Risk toplumundan kriz yönetimine medya ve COVID-19. *Yeni E; Cilt 43; Sayı 43*, 50-55.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: COVID-19 (Koronavirüs) pandemi örneği *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.
- Yolun, M. (2012). İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, s. 132-137.

EK 1: Covid-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği

Yaşanan Covid-19 pandemisinin sizi ruhsal ve psikosomatik olarak nasıl etkilediğini öğrenmek istiyoruz. Aşağıda bu konuyla ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatli bir şekilde okuyup her birine ne kadar katılıp katılmadığınızı belirtin. Bu süreç her bireyi farklı yönlerden ve farklı şekilde etkileyebileceği için aşağıdaki cümlelerin doğrusu ya da yanlışı yoktur. Lütfen sizi en iyi tanımladığınızı düşündüğünüz seçeneği işaretleyiniz.

(Kesinlikle Katılmıyorum) **1-2-3-4-5** (Kesinlikle Katılıyorum)

Maddeler	1	2	3	4	5
1. Virüs karşısında kendimi çaresiz hissedip çok fazla korku yaşıyorum.					
2. Yaşanan salgının uzun bir süre geçmeyeceğini düşünerek tedirgin olurum.					
3. Kendime ve sevdiğime bu virüsün bulaşacağını düşünüp telaşlanırım.					
4. Vücudumda sebebini bilmediğim ağrı ve acı hissederim.					
5. Bu durumun uzun bir süre devam edeceğini düşünerek kendimi farklı düşünceler içerisinde bulurum.					
6. Salgının ölümlere sebep olması psikolojik stres yaşamama sebep olur.					
7. Alınan önlemleri yetersiz bularak kendimi güvende hissetmem.					
8. Sürekli virüsün bulaştığından şüphelenip hastaneye gitme düşüncesi taşıyorum.					
9. Bu durum hakkında çıkan haberleri sürekli takip ederek salgının sonucunu düşünürüm.					
10. Salgın beni fiziksel olandan daha çok psikolojik olarak etkilemektedir.					
11. Koronavirüsün hızlı bir şekilde yayılması beni dehşete düşürüyor.					
12. Koronavirüs sebebiyle ölümlerin artması daha gergin ve sinirli olmama sebep oluyor.					
13. Salgın karşısında yoğun bir ölüm korkusu yaşıyorum.					
14. Şu an içinde bulunduğum zorlu süreci düşünürken vücudumda istemsiz bir şekilde ortaya çıkan kasılmaları engelleyemiyorum.					
15. Salgının daha kötü sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünürüm.					
16. Mevcut virüs karşısında yaşadığım stres kolaylıkla geçmez.					
17. Mecbur kalıp dışarı çıktığımda dengemi kaybetme duygusunu çok sık yaşıyorum.					
18. Bu durum karşısında vücudumda titremeler, el ve ayaklarımda uyuşmalar hissederim.					

EK 2: Ölçek maddelerinin alt boyutlara dağılımı

Alt Boyut	Maddeler
Ruhsal Etkiler	1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15
Psikosomatik Etkiler	4, 8, 13, 14, 16, 17, 18